

ELS MUSEUS LOCALS I COL·LECCIONS A OSONA

MARTA COSTA / SÍLVIA CORDOMÍ

Ex-presidenta / Vocal dels Amics del Museus d'Osona

Local museums and private collections

En l'última dècada del segle xx es va fer un important esforç per articular el model museístic català a partir de la Llei de museus, però la distinció legal entre museu i col·lecció va deixar fora un important patrimoni. Aquest article reflexiona sobre els orígens, la realitat i les perspectives de futur d'una bona part d'aquests museus i col·leccions d'Osona que en aquests moments tan sols tenen la consideració legal de béns culturals.

Paraules clau: museologia, equipaments culturals, patrimoni cultural, col·leccionisme.

In the last decade of the 20th century a major effort was made to establish a model for Catalan museums based on the Law for Museums, but the legal distinction between museum and collection left out an important part of our heritage. This article considers the origins, current situation and future prospects of a number of these museums and collections in Osona that at this point have only the vague legal status of cultural assets

Keywords: museology, cultural facilities, cultural heritage, collecting.

Introducció

Entenem per col·lecció aquell conjunt d'objectes mantinguts temporalment o permanentment fora de l'activitat econòmica i que es troben subjectes a una protecció especial amb la finalitat de ser exposats.

Col·leccionar i acumular objectes ha estat una pràctica realitzada en diverses etapes històriques i que trobem present gairebé en totes les civilitzacions. Així, en els fons de les col·leccions trobem tot tipus d'objectes: des dels utilitzats per la pròpia subsistència fins a aquells considerats creacions o representacions essencials d'una cultura, de l'art o d'una etapa.

A Osona la tradició pel col·leccionisme i els museus¹ existeix ja en el segle XVIII, quan es crea un petit museu annex a la Biblioteca Episcopal. En el segle següent es formen les col·leccions del canonge Ripoll, la d'antiguitats de l'Escola de Dibuix i altres iniciatives impulsades per l'Església i la societat civil.

1. ORDEIG, Ramon. «Museus, col·leccions i exposicions en el Vic del segle XIX». *Ausa* [Vic], núm. 127 (1991), p. 324-329.

Cap als anys vuitanta del segle xx, quan el concepte de patrimoni cultural s'amplia, apareixeran un conjunt d'iniciatives locals que amb la voluntat de preservar la seva herència cultural aniran conservant tot tipus d'objectes; després, naixerà la necessitat d'exposar-los, de manera que, de mica en mica, el territori s'anirà omplint de petits museus o museus locals.

Mentre la Generalitat intentava ordenar i cohesionar els museus catalans a partir de la Llei de museus del 1990 i decrets posteriors, on es van fixar les condicions mínimes per poder tenir la consideració legal de museu i poder estar inscrit en el Registre de Museus de Catalunya, van quedar fora un conjunt de col·leccions que, independentment de la seva denominació com a museus, a efectes legals només podran ser considerats com a conjunt de béns culturals.

A Osona, només el Museu Episcopal de Vic està inscrit en el Registre de Museus de la Generalitat i és l'únic que en aquests moments té la consideració legal de museu. Així, a l'hora d'establir criteris per portar a terme el nostre estudi hem optat per incloure-hi totes les col·leccions d'Osona, independentment de les seves dimensions, la quantitat i la qualitat del seu fons o la seva propietat. Els límits han estat les col·leccions que no s'autodenominen museu² i/o aquelles a les quals els falta la voluntat de ser mostrades. Cal afegir que la impossibilitat de ser exhaustius a l'hora de fer-ne una relació i el fet que la majoria cauen en l'àmbit privat ens ha servit també per acotar l'estudi.

Hem constatat que existeixen diferents criteris a l'hora d'agrupar els museus i les col·leccions: així, segons la disciplina es poden classificar en art, història, ciència, tècnica, etnologia...; segons la densificació objectual, en museus generals, especialitzats, monogràfics i mixtos; segons l'àrea d'influència, en museus nacionals, regionals, locals; segons la propietat i la gestió, etc.³ Però la classificació més emprada és la de l'ICOM (International Council of Museums), que agrupa les col·leccions segons la seva naturalesa. Així doncs s'agrupen de la següent manera: els museus d'art, els museus d'història natural, els museus d'etnografia i folklore, els museus històrics, els museus de les ciències i de les tècniques, els museus de ciències socials, els museus del comerç i de les comunicacions i els museus de l'agricultura i productes del sòl.

A aquesta classificació, massa restrictiva, cal afegir-hi les aportacions de la nova museologia, que a més de desplaçar l'interès de l'objecte cap a la comunitat, ha reordenat la temàtica dels museus. Així, la història i l'etnologia han ampliat la tipologia dels museus amb l'aparició dels ecomuseus, els centres d'interpretació i els museus d'arqueologia industrial. Els ecomuseus fan referència tant a l'entorn natural com social, i s'interessen per tots els aspectes del patrimoni d'un territori tant des del punt de vista material com immaterial; a més, l'espai del museu ja no és només l'edifici, sinó tot el territori. Els centres d'interpretació busquen estimular la curiositat i sensibilitat dels visitants a través d'una pedagogia no formal, generalment comporten una exposició permanent integrada i un conjunt d'itineraris amb els quals s'intenta potenciar la relació directa amb l'entorn. Els museus

2. Hem inclòs els centres d'interpretació, considerats museus per la nova museologia.

3. ALONSO, Luis. *Museologia y museografía*. 2a ed. Barcelona: Ediciones de Serbal, 2001.

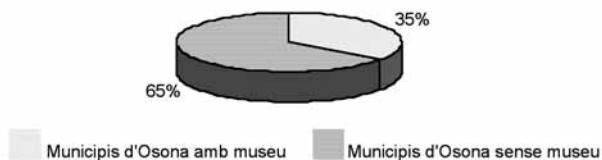
industrials expliquen la industrialització en tots els seus aspectes, tot museografiant una seqüència històrica i recuperant el patrimoni relacionat amb els espais i les activitats industrials.

Donats aquests paràmetres, el nostre estudi pretén aproximar-nos a la situació dels museus d'Osona, conèixer la seva història, la tipologia de les seves col·leccions, els espais on es troben instal·lats, la gestió dels fons... i les perspectives de futur.

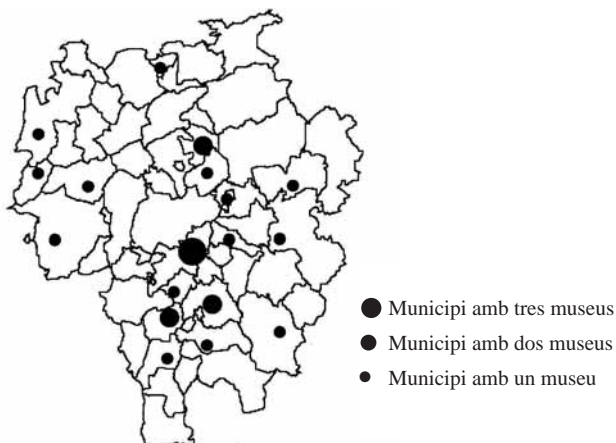
Les dades en què es basa l'estudi han estat recollides a partir d'una entrevista pautaada realitzada als responsables de cada museu, el resultat de les quals s'exposa en la primera part treball. En la segona part, com a annex, hem inclòs una petita descripció dels museus i col·leccions d'Osona que no figuren en els diferents apartats d'aquesta publicació.⁴

Distribució territorial

Osona compta en aquests moments amb vint-i-tres col·leccions que indistintament s'anomenen museus, col·leccions o centres d'interpretació. Aquests equipaments culturals es troben repartits de forma desigual,⁵ ja que dels cinquanta-un municipis que integren la comarca d'Osona, només divuit tenen museu:

Segons la distribució geogràfica hem obtingut el següent mapa:

4. Aquest article és una reelaboració i actualització d'un treball realitzat per les mateixes autores l'any 2001.

5. Vegeu: OCAÑA, Maria; TORRENTS, Carme. «Els museus d'Osona en el canvi de segle». A: GENERALITAT DE CATALUNYA. *Memòria del Congrés de Cultura d'Osona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1998.

Localitat	Nre.	Nom de la col·lecció
Folgueroles	1	Casa Museu Verdaguer
Hostalets de Balenyà	1	Museu Balenyano
Lluçà	1	Museu de Santa Maria de Lluçà
Malla	1	Museu de Malla
Manlleu	1	Museu Industrial del Ter
Montesquiú	1	Casa Museu Castell de Montesquiú
Olost de Lluçanès	1	Museu de Nostra Senyora de l'Apocalipsi
Oristà	1	Museu Rocaguinarda
Prats de Lluçanès	1	Museu Miquel Soldevila
Roda de Ter	1	Museu de l'Esquerda
Seva	1	Museu de la Forja
Taradell	2	Museu del Blat L'Alzinar de la Roca. Centre d'interpretació
Tavertet	1	Museu de Tavertet
Tona	2	Museu Arqueològic del Camp de les Lloses Museu del Pa
Torelló	2	Arxiu-Museu de l'ADET Museu de la Banya i la Torneria de la Vall del Ges ⁶
Vic	3	Casa Museu Balmes Museu Claretjà Museu de l'Art de la Pell
Viladrau	1	Centre Cultural Europeu de la Natura
Vilanova de Sau	1	Museu Arqueològic de Vilanova de Sau

Si analitzem la relació entre el nombre d'habitants dels municipis d'Osona i el nombre de museus, veiem que les localitats més poblades són les que tenen més museus. Aquest fet s'explica en part per criteris de centralitat, com seria el cas de

6. Hem inclòs el Museu de la Banya i de la Torneria de la Vall del Ges perquè ja disposa d'una col·lecció formada i obrirà al públic d'aquí a poc.

Vic i Torelló, però cal afegir-hi altres causes com la iniciativa particular (Museu del Pa, Museu del Blat, Museu de Tavertet...), l'activitat de les associacions locals (l'Alzinar de la Roca, l'ADET...), la proximitat a un jaciment arqueològic (l'Esquerda, el Camp de les Lloses, el Museu Arqueològic de Vilanova de Sau...), i fins i tot el suport que els ajuntaments han donat al col·leccionisme o la història local. Aquests factors han determinat que la distribució dels museus d'Osona sigui aleatòria i desigual.

Nombre d'habitants	Nre. de municipis	Nre. de museus	Museus per municipi
0-500	21	4	0,190
500-1.500	8	4	0,500
1.500-5.000	16	6	0,375
5.000-30.000	6	9	1,500

Si comparem Osona amb les altres comarques barcelonines, podem dir que, tot i que la nostra comarca compta amb vint-i-tres museus, aquestes dades no la situen en un lloc destacat en el rànquing de les comarques amb un major nombre de museus, fet que reafirma la manca d'una distribució equilibrada dels museus catalans.⁷

En el cas osonenc no hi ha un criteri previ a l'hora d'organitzar territorialment els museus osonencs, els motius cal cercar-los principalment en dos fets:

- La majoria de museus comarcals tenen el seu origen en associacions que van recollir i conservar el patrimoni local. Aquests fons es van donar a conèixer per mitjà d'exposicions temporals que, gràcies a diferents iniciatives, es van convertir en exposicions permanents. Per tant, es van obrir els museus en funció de l'arrelament de les col·leccions, sense criteris que equilibrassin la seva distribució en el territori.
- Durant força temps, des de les administracions no hi ha hagut una política clara en l'organització del patrimoni museístic del país.⁸

Malgrat aquesta manca de planificació inicial, una característica dels museus d'Osona és la recuperació d'elements arrelats al territori, que ens expliquen i ens ajuden a interpretar diversos aspectes d'aquest entorn.

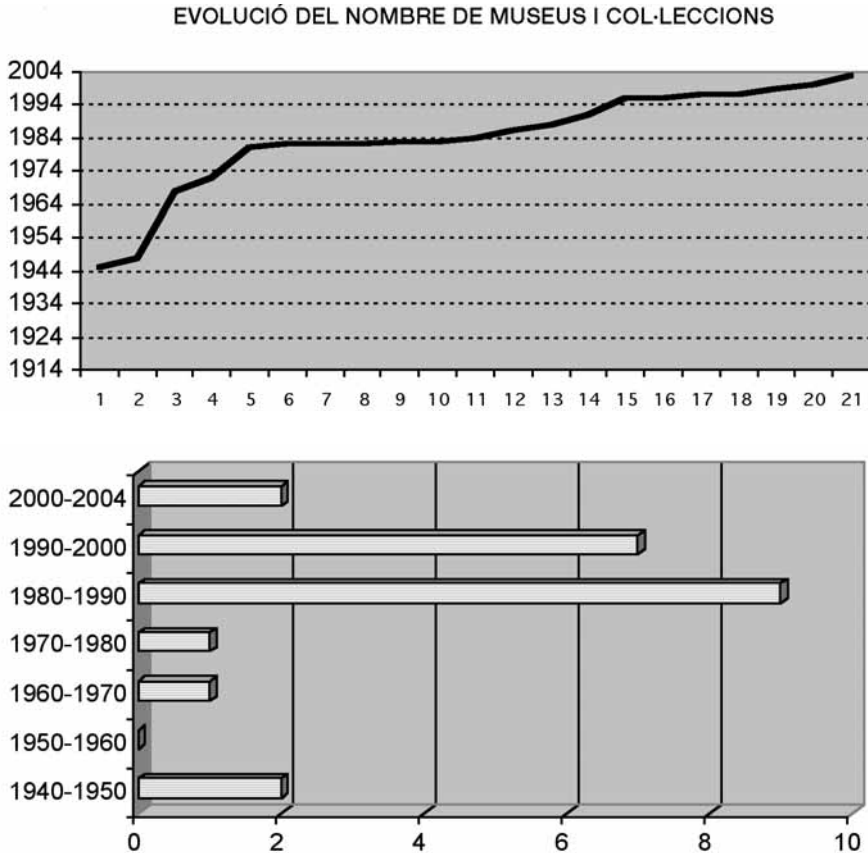
Història i evolució dels museus

Els museus d'Osona han nascut com a conseqüència d'un bon ventall d'iniciatives, tant privades com públiques, les quals han contribuït a nodrir la comarca d'un interessant conjunt de béns patrimonials. No hem pogut quantificar la histò-

7. SOLÉ, Daniel [et al.]. *Cens de museus dels municipis de Barcelona 1987-1995*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1999, p. 524-529.

8. OCAÑA, Maria; TORRENTS, Carme. *Op. cit.*

ria dels museus, però sí que hem observat elements comuns en el seu origen. Així, la majoria han nascut físicament amb els ajuntaments democràtics:⁹

Abans del 1975 hi havia a la comarca quatre museus, entre els quals cal destacar el Museu Arqueològic i Episcopal de Vic, creat a finals del segle XIX. Però, bàsicament, el naixement de la majoria dels museus d'Osona es produeix a partir de l'any 1982. Probablement, aquest fet va coincidir amb un moment políticament idoni perquè els ens locals n'assumissin el patrocini, tot i que l'origen de les col·leccions era anterior.

Les últimes dues dècades del segle XX han marcat una fita en dues direccions, una cap a les noves tipologies museístiques i l'altra cap a la renovació dels llenguatges expositius tradicionals.

9. OCAÑA, Maria; TORRENTS, Carme. *Op. cit.*

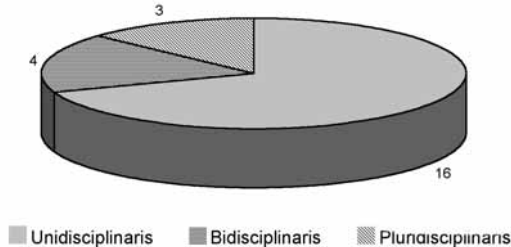
En un futur immediat Osona comptarà amb museus relacionats amb la ciència i la tècnica, com el Museu Industrial del Ter i el Museu de la Banya i la Torneria de la Vall del Ges, els quals obren una nova temàtica i recuperen una part del paper que la nostra comarca va tenir en el desenvolupament industrial català. Aquests nous projectes han estat dissenyats amb nous criteris museogràfics i museològics amb la intenció de singularitzar-se. També per influència d'una nova concepció del patrimoni cal fer referència als Centres d'Interpretació, com és el cas de Viladrau amb el Centre Cultural Europeu de la Natura o l'Alzinar de la Roca de Taradell.

Cal afegir-hi la remodelació d'exposicions, com la de la Casa Museu Balmes, el Museu Arqueològic de Vilanova de Sau o el Museu Miquel Soldevila, per adaptar-se als nous llenguatges expositius.

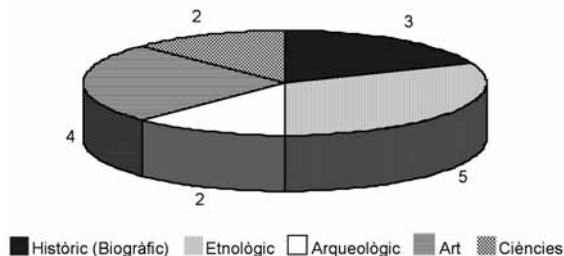
Però, tot i que s'estan impulsant nous projectes, també hi ha museus que no es troben oberts habitualment al públic com és el cas del Museu de l'ADET, que està pendent d'una reubicació.

Col·leccions

Pel seu contingut, a Osona predominen els museus monogràfics, especialitzats en una disciplina. Hem constatat que l'etnologia és la temàtica que més hi predomina, seguida dels museus de tipus biogràfic, d'art i els arqueològics.

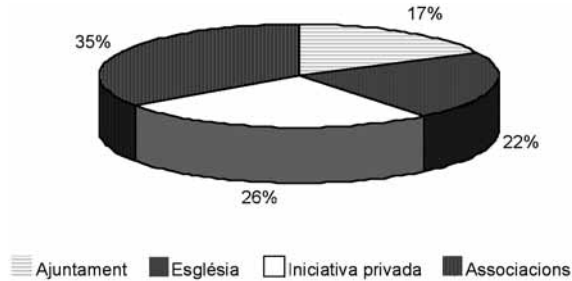

Però també trobem museus pluridisciplinaris: aquells que guarden col·leccions diverses, com és el cas del Museu Miquel Soldevila, que recull objectes arqueològics, explica la història de Prats i fa referència a l'esmailista Miquel Soldevila; o el Museu de l'ADET, que a més d'actuar com a arxiu, conté materials artístics, pictòrics, religiosos, etc., relacionats amb la història de Torelló.

La majoria de les col·leccions dipositades en els museus d'Osona són el resultat de la tasca portada a terme per diferents associacions locals preocupades per conservar elements del seu patrimoni, però també cal destacar la iniciativa privada.

La iniciativa de formar una col·lecció respon al següent patró:

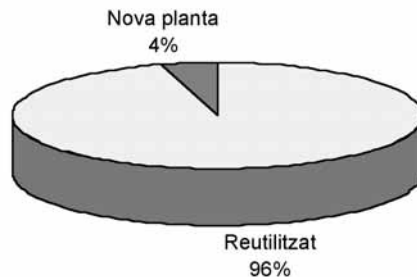

Els propietaris de la majoria de les col·leccions són els ajuntaments, que representen el 52% del total. La resta es reparteix entre la titularitat privada, eclesiàstica, d'associacions i múltiple. Aquest últim apartat fa referència als següents casos: el Museu de l'Art de la Pell, la major part de la col·lecció del qual pertany a la Generalitat, però hi ha peces pertanyents a la Fundació Andreu Colomer, i el Museu Rocaguinarda que, a més de comptar amb les peces de l'església, té en dipòsit objectes de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, propietat del Museu Nacional de la Ceràmica.

Pel que fa a la documentació de les col·leccions, tots els museus utilitzen algun tipus de registre com poden ser: dibuixos, fotografies, informes, inventaris, llibre de registres, i tenen documentats els objectes en fitxes normalitzades.

Edificis

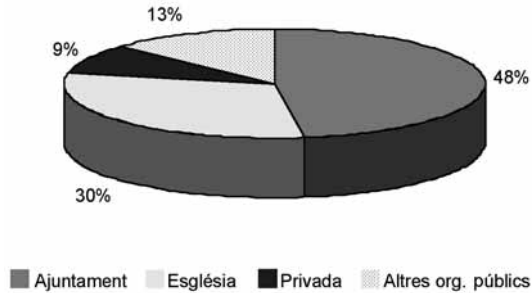
Gairebé totes les col·leccions es troben instal·lades en edificis reutilitzats. Aquest esperit obeeix a la voluntat de conservar un edifici històric i al mateix temps donar-li una utilitat. La majoria d'aquests edificis estan catalogats: són edificis amb restes romàniques o gòtiques, cases senyoriales, dependències eclesiàstiques, etc. I entre les construccions que són la seu de museus i no estan catalogades, predominen els espais municipals o les cases de poble d'èpoques recents.

Atès que els museus es troben instal·lats en edificis reutilitzats, tenen barreres arquitectòniques.

El 82% dels edificis estan dins del casc urbà i la resta els trobem en un medi rural.

La propietat de l'edifici es reparteix entre els ajuntaments, la Generalitat, l'Església, els particulars i altres organismes públics com la Diputació, com reflecteix el gràfic següent:

El 70,1% dels edificis dels nostres museus tenen usos compartits molt diversos.

La superfície dedicada als museus d'una bona part dels edificis no supera els 250 metres quadrats. L'espai és força reduït, però, atesa la tipologia de les col·leccions i la prioritat d'exposar el contingut sobre altres usos, resulta un patró força lògic.

Horaris i tarifes

Malgrat les dificultats, dels vint-i-tres museus que hi ha Osona la majoria es troben oberts al públic. Ara bé, n'hi ha quatre que en aquests moments no es poden visitar, ja que estan pendents de futures reformes o de la seva inauguració.

Si observem els horaris, cal dir que només quatre obren diàriament, i coincideixen en el dilluns com a dia de descans setmanal. Tres estan oberts el cap de setmana, un d'ells a més d'obrir els caps de setmana amplia el seu horari a dimecres i divendres. La resta es poden visitar amb cita prèvia.

Només cinc museus dels vint-i-tres fan pagar entrada, si bé el seu preu és simbòlic. Però la majoria de serveis addicionals que ofereixen els museus, com ara les visites guiades, tenen un cost que oscil·la entre els 50 i els 60 euros. També cal dir que tots els centres tenen tarifes especials per a escolars, tercera edat, grups, etc.

Instal·lacions i serveis

Les noves tendències fan que els museus, a més de la conservació i la investigació, realitzin exposicions temporals i activitats culturals paral·leles. Per poder cobrir aquestes necessitats, els museus han de disposar d'espais adequats. En aquest sentit hem observat que la majoria només disposa de sales permanents i tan sols quatre tenen sales d'exposició temporals.

Malgrat això, utilitzen els espais habituals per portar-hi a terme activitats obertes al públic, com poden ser concerts, conferències, etc.

Existeixen algunes iniciatives pedagògiques i de rutes guiades, i hem pogut constatar la tendència a incorporar programes educatius tenint com a referència l'àmbit escolar.

Els museus d'Osona poden oferir pocs serveis als seus visitants: no hi ha cap museu amb cafeteria, i només tres tenen un petit espai a la recepció que funciona com a botiga.

Pel que fa a la implantació dels museus a internet, només dos dels centres tenen domini propi¹⁰ i cinc d'ells ofereixen una informació exhaustiva en una pàgina vinculada a l'ajuntament o organisme públic pertinent.¹¹ Dels altres museus es fa difícil trobar-ne informació més enllà de l'adreça i el telèfon, tot i la voluntat de difusió dels consorcis de turisme o algunes entitats culturals.¹²

Personal

És difícil quantificar el nombre total de persones que treballen en els museus comarcals, si tenim en compte la seva estructura i vinculació a diferents institucions o associacions que fan que la col·laboració desinteressada de diferents col·lectius sigui una característica comuna. Cal afegir que el nombre de persones

10. Museu Industrial del Ter: <http://www.mitmanlleu.org/>

Centre Cultural Europeu de la Natura de Viladrau: <http://www.ccenviladrau.org>

11. Casa Museu Verdaguier: <http://folgueroles.diba.es/casaverdaguier/catala.htm>

Museu de la Torneria de la Vall del Ges: http://www.ajtorello.net/cultura/activitats_sec.asp?id=42

Museu de l'Esquerda de Roda de Ter: <http://www.rodadeter.org/esquerda.htm>

Museu Arqueològic de Vilanova de Sau: <http://www.vilanovadesau.ca/>

Castell de Montesquiú: <http://www.diba.es/parcs/montesquiui/montesquiui.htm>

12. Musealia: <http://www.musealia.com>

Col·leccions obertes al públic-Generalitat de Catalunya: <http://cultura.gencat.net/colleccions/colcerca1.asp>

Consorti de Turisme d'Osona: <http://www.osonaturisme.com/home.htm>

Guia de l'Xtec: www.xtec.es/recursos/socials/osona/musoso/menu.htm

Portes del Montseny: <http://www.portesdelmontseny.com/>

que treballen en els museus està directament relacionat amb el pressupost dels museus, i no amb les seves necessitats.

Malgrat això, la meitat dels museus comarcals compten amb la col·laboració d'alguna persona especialitzada en el món de l'art o dels museus; a més, observem una clara tendència cap a la professionalització.

Visitants

No donarem dades sobre el nombre de visitants dels museus comarcals, malgrat que els museus tenen comptabilitzades les persones que els visiten. Pensem que aquestes no són comparables quantitativament, ateses les importants diferències entre els museus d'Osona. Volem fugir de la tendència a fer prevaler la rendibilitat d'un museu pel nombre de visitants.

La visita a un museu depèn de molts factors: la seva ubicació, accessibilitat, campanyes de difusió, entorn social...

La rendibilitat social d'un museu no es pot mesurar només pel nombre de visitants, s'ha d'entendre el museu com un espai generador de cultura. Els museus han d'existir pels beneficis socials que generen; així, les actuacions i estudis s'han de fixar en aspectes més qualitius que quantitius. Cal matisar qualsevol conclusió de caràcter estadístic.

Aquestes dades seran realment útils si van acompanyades d'altres informacions, si ens donen un perfil dels usuaris, si ens permeten conèixer les seves expectatives, o mesurar quin profit treuen de la visita; en definitiva, si les podem utilitzar per millorar un servei que ha d'anar adreçat a tots els ciutadans.

Pressupost

La mitjana del pressupost és de 3.000 euros. Aquesta quantitat serveix per cobrir les despeses mínimes de funcionament. Les nòmines de les persones que treballen les paga, en molts casos, l'ajuntament del municipi on estan ubicats; per tant, estan incloses en el pressupost municipal i no en el del museu. Malgrat tot, atesa la tendència de professionalització i estabilització de les situacions laborals, el pressupost destinat al capítol de personal augmenta considerablement, tot i que el voluntariat continua essent imprescindible.

Aquests pressupostos només recullen les despeses de manteniment, ja que no contemplem les despeses de difusió, publicitat, propaganda, relacions públiques, organització... És per això que cada vegada que s'organitza un projecte s'ha de buscar un finançament específic.

Anàlisi estratègica dels museus

Fins aquí hem exposat la situació dels museus comarcals, però el que realment és rellevant, a part del seu coneixement, és la definició de l'estratègia que ens ha de permetre millorar-los: conèixer-ne els punts forts, els punts febles, aprofitar les oportunitats i combatre les amenaces.

Punts forts

- Col·leccions arrelades al territori que n'interpreten i n'expliquen les particularitats.
- Descentralització geogràfica. Malgrat que no hi ha una distribució equilibrada dels museus comarcals, aquesta dispersió en el territori i la integració dels museus amb altres elements culturals pot actuar com un element equilibrador de la comarca a nivell turístic.
- Algunes de les col·leccions tenen peces úniques i de gran rellevància des del punt de vista artístic. Aquest és el cas, entre d'altres, del monument funerari de Malla i d'algunes peces del Museu de l'Art de la Pell. Hi ha museus que presenten altres especificitats, entre les quals destaquem el Museu Arqueològic de l'Esquerda, lligat a un jaciment arqueològic ibèric i medieval, o bé la Casa Museu Verdaguer que fa referència a la vida i l'obra del poeta.
- Nous projectes de museus que recullen la industrialització, tret definidor de la història d'Osona i de Catalunya, i que ens permetran fer una lectura social del territori i mostrar altres valors patrimonials.
- Edificis reutilitzats; alguns d'ells constitueixen un atractiu més per al futur visitant, tant des del punt de vista del seu contingut històric com de la rehabilitació.
- El turisme rural ha potenciat la difusió del patrimoni.

Oportunitats

- Millora de les comunicacions amb la Catalunya interior, les quals permeten unir àrees del país tradicionalment allunyades i ser un element vertebrador tant a nivell cultural com econòmic.
- Nous plantejaments: de reubicació, millora, gestió, etc.
- Cal destacar que la tendència és la de constituir noves figures a nivell legal: consorcis, fundacions, com a oportunitat per millorar l'efectivitat de la gestió.
- Creació de xarxes i de plataformes de coordinació.
- Per desenvolupar al màxim les seves potencialitats, atesa la manca de recursos, l'estratègia del sector ha de ser la cooperació.
- Tendència a la professionalització.
- Tendència cap l'augment del turisme cultural.
- Possibilitat d'integrar els museus i el patrimoni local en rutes que facilitin la seva difusió.
- Edició d'un butlletí informatiu periòdic dels museus d'Osona.

Punts febles

- Poc coneguts.
- Alguns dels museus no es troben oberts al públic.
- Dificultat d'accés, tant a nivell d'horaris com de senyalització.
- Manca de serveis i deficiències en les instal·lacions.
- Falta d'adequació dels locals: barreres arquitectòniques, manca d'espais per a exposicions temporals, etc.
- Col·leccions heterogènies dins d'un mateix espai expositiu i continguts repetits entre els diferents museus.
- Falta un salt, tant qualitatiu com pressupostari i d'inversió, per passar de la mera conservació a l'exposició.
- Falta de recursos, tant humans com econòmics, aquest fet afecta tant a la gestió privada com a la pública.
- Falta promoció global i els esforços resulten dispersos: existència de diversos consorcis turístics que no tenen relació entre ells i aposten per una parcel·lació del territori: Portes del Montseny, Sau-Collsabra, Consorci del Lluçanès, Consorci de Turisme Meandres del Ter, etc. I el Consorci de Turisme d'Osona no dona una resposta efectiva a nivell comarcal.

Riscos

- En alguns casos no hi ha plantejaments de futur.
- En el cas privat no s'assegura la continuïtat de la col·lecció i la seva exposició pública: Museu del Blat.
- No hi ha estudi aprofundit de les potencialitats dels museus comarcals.
- Inexistència d'un pla de màrqueting.
- Allunyament entre els museus i el públic.
- Proliferació de museus sense tenir en compte la repetició o l'encavallament de la temàtica, l'excessiva proximitat i competència. No només cal crear museus, sinó que s'han de dotar d'un programa coherent, de continuïtat...
- Compta més l'emotivitat que el pragmatisme a l'hora de valorar nous projectes o el seu manteniment.
- Manca d'autoavaluació en algunes institucions i proactivitat.

A manera de conclusió

La cultura no és pot entendre com un producte, sinó com un servei més a l'abast de tots els ciutadans. Malgrat això, hem intentat aprofitar les tècniques de l'anàlisi estratègica per desenvolupar al màxim les seves potencialitats i millorar-ne la rendibilitat social.

La perspectiva actual de la gestió situa els consumidors i les seves preferències en el centre de l'estratègia (enfocament de la demanda). És necessari doncs conèixer el perfil dels visitants i les seves inquietuds per tal d'oferir-los una oferta cultural ajustada i enriquidora, a més de la catalogació i conservació de les peces existents a cada institució, ja que hem d'entendre els museus com a grans generadors d'externalitats positives.

A Osona les comunitats locals han estat en bona part les impulsores de la conservació del patrimoni. Aquest fet ha desenvolupat un fort sentiment d'arrelament entre la comunitat i el museu i ha permès tirar endavant diverses iniciatives que fan que avui puguem comptar a la nostra comarca amb un bon nombre de col·leccions.

Però si des dels ajuntaments i d'altres institucions públiques no es fa una aposta seriosa per aquests esforços, no es dissenyen estratègies de desenvolupament i promoció territorials, no es coordinen projectes de cooperació o programes d'interès comú, no es treballen conjuntament les sinergies per rendibilitzar aquests potencials, el futur dels museus i les col·leccions d'Osona no estarà garantit i potser la societat del segle XXI haurà de mirar amb nostàlgia una oportunitat perduda.

Museus i col·leccions a Osona

Museu Balenyano

L'any 1986 grups locals preocupats per conservar la tradició i la cultura de la vila van endegar una campanya de recollida d'objectes relacionats amb la vida i la història del municipi. Aquesta iniciativa fou recolzada per l'Ajuntament dels Hostalets de Balenyà que va cedir un espai de l'edifici de l'antic Ajuntament per guardar els objectes que s'anaven recollint. Paral·lelament i coincidint amb la festa major, es van portar a terme diferents exposicions temporals amb la finalitat de mostrar el fons del futur museu. L'any 1996 s'inaugurava l'Exposició Etnològica «Museu Balenyano» en un nou emplaçament, una casa del poble de planta baixa que havia estat condicionada i cedida per instal·lar-hi la col·lecció, formada per diferents objectes: eines del camp, material domèstic i diversos documents.

Exposició Permanent de Santa Maria de Lluçà

L'exposició es troba situada dins de l'antic monestir canonical dels agustinians del segle XII, en una sala remodelada als anys cinquanta, entre el claustre i la façana exterior. Aquest espai acull una petita col·lecció d'objectes litúrgics i d'art del monestir. També s'hi poden veure pintures del segle XIV que havien decorat la part inferior del cor de l'església, que representen escenes de la vida de Crist, sant Agustí, els canonges... Al mateix temps, es pot visitar el claustre romànic que centrava el monestir, amb bells capitells esculpats; i, dins de l'església, una exposició permanent d'orfebreria religiosa que forma part del projecte ACCURO.

Museu de Malla

Es troba situat en una casa reutilitzada i adaptada com a museu, al costat de la rectoria de l'església de Malla.

L'any 1982, sota la direcció del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, es va portar a terme la restauració i revitalització de l'església i la remodelació del seu entorn. Paral·lelament es va procedir a una campanya d'excavacions arqueològiques d'on van sortir diferents materials.

El desig de donar a conèixer les peces trobades durant aquesta restauració va portar a crear un petit museu, que va obrir les seves portes l'any 1997. La instal·lació museogràfica va ser dissenyada per Lourdes i Olga de la Cruz, i recolzada pels estudis historicoartístics del Servei de Patrimoni de la Diputació de Barcelona.

El museu conté objectes litúrgics de la parròquia de Sant Vicenç, ceràmiques i diferents elements trobats en el decurs de les obres de restauració de la parròquia. També s'hi poden veure les maquetes de l'església de Sant Vicenç de Malla abans i després de la seva restauració. Cal destacar un magnífic monument funerari, format per dos grans blocs de gres amb relleus, el monument és de datació controvertida.¹³

Casa Museu Castell de Montesquiu

En el parc comarcal de Montesquiu es pot visitar el Castell de Montesquiu, un edifici que té els seus orígens en una petita construcció dels segles x i xi. En una etapa posterior, potser a finals del segle xv, el castell perd el caràcter militar i esdevé residència senyorial; d'aquest moment són l'escala monumental i el pati central, que caracteritzen l'espai interior de l'edifici. En el segle xviii, el castell torna a ser objecte de profundes remodelacions, que inclouen la construcció d'una petita capella sota l'advocació de santa Bàrbara. Cap a l'any 1920, l'edifici és sotmès a una restauració molt important, segons els criteris historicistes del moment. L'any 1972 fou cedit per la família Juncadella a la Diputació de Barcelona. Des del 1986 han estat notòries les obres de consolidació i restauració de l'interior i exteriors del castell, que s'han anat fent al llarg dels anys per tal d'adequar-lo com a museu i centre de convencions. Tot plegat ha conformat el Centre de Recursos del Castell de Montesquiu, compost per les instal·lacions del castell, l'alberg de la Casa Nova, antiga masia reconvertida en equipament de suport per a la realització de cursos i seminaris del castell, i el centre de documentació.

Museu de Nostra Senyora de l'Apocalipsi d'Olost

Situat al costat de la rectoria de l'església parroquial de Santa Maria d'Olost, el museu neix gràcies a la tasca de mossèn Jaume Puig; exposa esmalts, ceràmica i pintures, aquestes últimes de Josep Labrador i Rosa Llorens.

13. Hi ha un interessant debat entorn a la cronologia del monument. LÓPEZ, Alberto; FIERRO, Javier; CAIXAL, Álvaro. «El monumento funerario ibérico de Malla». *Zephyrus* [Salamanca], núm. XLIII (1990), p. 349-362. RODÁ, Isabel. «Art romà republicà: el monument funerari de Malla». Suplement a *Jornades Internacionals* (Granollers).

Museu Rocaguinarda d'Oristà

L'any 1981 s'obria a Oristà un petit museu de terrissa i ceràmica situat en l'edifici de la rectoria, una construcció del segle XVII de planta baixa i dos pisos que fou adaptada i restaurada durant la dècada de 1970.

El museu naixia com una iniciativa de Ramon Boladeres, de Prats, i del rector d'Oristà, mossèn Àngel Franquesa, i amb la col·laboració de l'Associació Catalana de Ceràmica i de Santiago Albertí, amb l'objectiu de conservar i difondre objectes populars de terrissa i ceràmica.

El museu ocupava inicialment la planta baixa però l'augment de la col·lecció va portar a habilitar sales del primer i el segon pis. Així, el 1992 s'inaugurava una ampliació, la Sala Brossa, que pren el nom del vell obrador Brossa, on es poden contemplar materials de la construcció com teules, canonades o cornises, i les eines tradicionals d'aquesta fàbrica de Vallvidrera, i el dipòsit del Museu Nacional de la Ceràmica de Barcelona, un fons format per peces de ceràmica antiga de farciment provinents de les voltes de diferents esglésies de Barcelona i peces de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Cal afegir que el museu recull una important mostra de diferents objectes de terrissa i ceràmica popular dels principals centres dels Països Catalans, que ens permet seguir cronològicament l'evolució de la terrissa des del segle IV fins als nostres dies.

A més, el museu forma part del projecte ACCURO i conté, també, un apartat d'art religiós procedent de les esglésies de Sant Andreu d'Oristà i Santa Maria de la Torre d'Oristà.

Museu Miquel Soldevila

L'11 de maig de 1983, s'inaugurava a Prats de Lluçanès el Museu Municipal Miquel Soldevila.¹⁴ Actualment es poden visitar tres sales, referides a diversos aspectes de la història i els costums de la vila. En una sala s'exhibeix una petita mostra de l'arqueologia trobada al municipi i comarca; en una segona galeria es mostren diferents peces de la història local; a la tercera, hi ha una interessant col·lecció d'objectes que fan referència a oficis antics, avui desapareguts. En un racó d'aquestes sales, hi ha una de les peces més sorprenents de la casa museu: és un petit forn, fet d'obra, que l'artista utilitzava sempre que es trobava a la vila per coure-hi els seus esmalts.

A la sala d'exposicions del museu hi ha reflectida una àmplia col·lecció, tant pictòrica com esmaltista, de l'obra completa de Miquel Soldevila, en forma de fotografia de gran format.

Museu de la Forja

A Cal Pastor, una casa noble probable estança dels Cruïlles, els castlans del Brull, adquirida per l'Ajuntament i destinada a espai polivalent per a activitats

14. Miquel Soldevila va ser un reconegut esmaltista, professor de l'Escola Masana, on va ensenyar les seves tècniques i d'on va sortir, en els primers anys quaranta del segle XX, un grup de deixebles que serien el nucli bàsic del que es coneix com l'Escola d'Esmalts de Barcelona, on van destacar, entre d'altres, Francesc Vilasís, Joan Gironès, Josep Brunet, Antoni Cortada, Núria Ribot, Núria Niolet...

culturals després que l'arquitecte Manel Anglada la restaurés, es va instal·lar el Museu de la Forja, on es pot contemplar la col·lecció de forja de diversos objectes (creus, caixes, arquetes, tamborets, pica-portes, canelobres, llums...) realitzats per Vicenç Ibáñez Cotanda¹⁵ i cedida per la seva filla Vicença a l'Ajuntament de Seva.

L'Alzinar de la Roca

Situat a la urbanització de la Roca a Taradell, l'Alzinar de la Roca és un centre d'interpretació de les eines i els treballs del camp. Aquesta iniciativa neix vinculada a la comissió de festes de Sant Antoni Abat, la qual a més de promocionar la festa, va endegar una tasca de recuperació del patrimoni essencial per als treballs del camp que inclou des de diferents tipus de carros, fins a eines del camp, guarniments de bestiar, vestuari... A més de la recuperació de les eres de Taradell, treballs tradicionals..., organitza activitats transversals conjuntament amb altres museus com el Museu del Blat del Colomer i d'altres entitats.

Museu de Tavertet

Des dels anys vuitanta del segle XX està obert al públic el Museu de Tavertet, situat als baixos de l'antiga rectoria. El museu va néixer amb l'esperit de conservar la cultura popular a través d'articles de diversa procedència relacionats amb la història del municipi. Sota la direcció d'Enric Borràs i gestionat pels veïns del municipi, el museu funciona com un espai on es mostren diverses col·leccions formades en la seva majoria per les aportacions particulars de persones del municipi: eines del camp, arades, guarniments animals, estris utilitzats per artesans de diferents oficis, pergamins i restes fòssils, ceràmica, caixes de llumins, barrets, cromos de futbolistes, aparells de ràdio... També té un espai dedicat a fotografies del municipi.

Museu Arqueològic del Camp de les Lloses

El Museu Municipal de Tona va obrir les seves portes l'any 1973. Inicialment exposava peces trobades a Tona i al seu l'entorn, amb una cronologia que va des del Neolític fins a l'època medieval. Ocupava una sala a la planta baixa d'una casa del 1646 que havia estat seu del gremi de pellaires fins al segle XVIII, i posteriorment fou traslladat a sales superiors de l'edifici de l'Ajuntament. La col·lecció, formada per peces trobades a Tona i l'entorn, es va anar enriquint a mesura que es portaven a terme un seguit de campanyes arqueològiques en l'important jaciment del Camp de les Lloses, jaciment iberoromà del segle II aC. L'Ajuntament va adquirir els terrenys on es troba el jaciment. El gran nombre de materials que formen la col·lecció han provocat l'adequació d'un nou equipament. Seguint els criteris de la nova museologia s'ha iniciat la construcció d'un centre d'interpretació arqueològic que explica el jaciment i on es podrà contemplar una interessant col·lecció fruit de les diferents campanyes d'excavació.

15. Vicenç Ibáñez Cotanda va néixer el 1872 a la població castellonenca de l'Alcora, es va traslladar a Barcelona on va començar a treballar de manxaire al taller de Can Ballarín, un dels principals serrallers de Barcelona. El 1904 va ser guardonat a l'Exposició Minera de Barcelona, també va rebre altres premis a Saragossa, Mèxic i va treballar amb arquitectes com Monserdà o Font.

Museu del Pa

El Museu del Pa es troba instal·lat en el segon pis d'un edifici de nova planta. La col·lecció neix el 1982, gràcies a la iniciativa del Sr. Joaquim Sañé, que amb la intenció de donar a conèixer la importància del pa com a aliment bàsic al llarg de la història, va aplegar tota mena d'objectes relacionats amb l'elaboració d'aquest aliment i també diferents tipus de pa tradicional. De mica en mica, el fons es va anar enriquint amb les aportacions de diverses persones que van ajudar a ampliar la col·lecció amb l'aportació de diferents tipus de pa de tot el món. La col·lecció recull una història de la panificació que es completa amb una mostra de diversos tipus de pa elaborats en diferents llocs del món. A més de pa, hi podem trobar una col·lecció de diversos utensilis relacionats amb aquest ofici, com pasteres, pales, motlles, ganivetes, balances...

Arxiu-museu de l'ADET

L'any 1945 es creava l'Associació d'Estudis Torellonencs amb l'objectiu de promoure la conservació i l'estudi de les manifestacions històriques, culturals i científiques de Torelló i la Vall del Ges. Tres anys més tard, i gràcies a la iniciativa de diverses persones, entre les quals cal destacar mossèn Anton Duran i Gudiol, que va aglutinar aquestes inquietuds culturals i locals, s'inaugurava un petit museu.

El museu ocupa la planta superior d'una nau lateral de l'església parroquial i també els baixos d'un cobert entre l'església i la casa veïna. Conté materials arqueològics, artístics, pictòrics, religiosos i històrics lligats a la vida de Torelló, pergamins de la Cúria del castell de Torelló dels segles XII al XVII i un interessant fons fotogràfic de valuosa importància local i comarcal.

Casa Museu Balmes

Es troba situada a la Casa Bojons en una casa noble restaurada i modificada en diverses ocasions, on va viure i va morir Jaume Balmes. L'edifici fou adquirit el 1957 pel Ministerio de Educación Nacional que va cedir-ne l'ús a la ciutat i on l'Ajuntament el 1948 va instal·lar un petit museu. El 1998, coincidint amb el 150è aniversari de la mort de Jaume Balmes, es va remodelar un espai on es troba informació sobre el context històric, la vida i l'obra de l'il·lustre filòsof. També es pot visitar la cambra amb alcova on el 1810 va morir i una col·lecció d'objectes, mobles i llibres que li van pertànyer.

Museu Claretjà

El museu ocupa la planta baixa d'un edifici del 1930 d'estil noucentista, obra de l'arquitecte Josep Maria Pericas, on després de la Guerra Civil es va instal·lar provisionalment l'església de la Mercè i on es troba la Casa Mare de la comunitat de missioners claretians.

A partir del 1908 es va començar a formar la col·lecció, recopilant objectes relacionats amb la vida i l'obra de sant Antoni Maria Claret amb l'objectiu de crear un petit museu. Aquest projecte va quedar aturat arran de la Guerra Civil, però la tasca de formar un fons relacionat amb el pare Claret va continuar en els anys següents.

El 1991, sota la direcció de mossèn Genís Baltrons i l'assessorament del pare Josep Vilarrubias, es va fer realitat el projecte amb la inauguració d'un museu que explica la vida i l'obra del sant, i on podem contemplar diferents objectes dedicats a la seva memòria, com la cel·la on es va fundar la congregació, records i una interessant col·lecció de llibres i publicacions.

Museu Arqueològic de Vilanova de Sau

En la dècada de 1970 dues persones aficionades a l'arqueologia, Joan Valls i Francesc Farrés, de Vilanova de Sau, van descobrir els jaciments paleolítics del Castell de sa Sala, del Roc del Migdia i del Cingle Vermell, situats a l'entorn d'aquell municipi. Molt aviat la secció d'arqueologia de la Universitat Autònoma de Barcelona va realitzar un seguit de campanyes d'excavació en els jaciments, on van aparèixer materials relacionats amb el Paleolític Superior i l'Epipaleolític: diferents tipus d'instruments de sílex i de quars, així com restes paleontològiques i vegetals que serien la base d'una petita col·lecció¹⁶ que aniria creixent a mesura que es portaven a terme diferents campanyes d'excavació i que en l'actualitat compta amb unes quatre mil peces inventariades.

Paral·lelament, l'interès per mostrar aquests materials i el desig que fossin contemplats prop dels jaciments va ser recollit per l'Ajuntament de Vilanova de Sau, el qual va cedir unes sales de la Casa Consistorial on es va instal·lar una exposició permanent, dissenyada pel grup d'arqueòlegs de les mateixes excavacions. Aquesta exposició fou inaugurada el 1981,¹⁷ i va estar en aquestes dependències fins a l'any 1991, quan la construcció del nou edifici de la Casa de la Vila va obligar a traslladar la col·lecció, que fou dipositada a les antigues cases dels professors al costat de l'escola, ubicació que encara conserva en l'actualitat.

Una nova col·laboració entre l'Ajuntament i l'Associació de Turisme de Vilanova de Sau ha permès remodelar els espais on es troba l'exposició i actualitzar la informació i la presentació de les peces exposades, que des del maig de 2003 està oberta de nou al públic.

Altres col·leccions que no s'autodenominen museus però en àmbit de difusió

Sala de Paleontologia de la Casa de Cultura de Centelles

Hi trobem diverses col·leccions de fòssils, monedes de diferents èpoques i minerals, aproximadament unes 1.500 peces. Cal destacar la col·lecció de fòssils que han estat estudiats i classificats per Eduard Grimalt amb l'assessorament de la Universitat de Barcelona. Hi ha perspectiva de crear un museu per ubicar-hi aquesta col·lecció.

16. Vegeu: VILA, Assumpció; ESTÉVEZ, Jordi; YLL, Riker. «Sis mil·lenaris de dinàmica econòmica abans del Neolític». *Ausa* [Vic], X, 102-104 (1982), p. 55-60.

17. Vegeu: «Crònica arqueològica». *Ausa* [Vic], IX, 100 (1981), p. 445.

Projecte ACCURO

Des de l'any 1996, el Bisbat de Vic va endegar un projecte de dinamització i intervenció del patrimoni artístic i cultural parroquial, que va batejar amb el nom d'ACCURO. Aquesta intervenció tenia com a objectiu, a més de conservar-lo i difondre'l, dotar una part del patrimoni no monumental de mesures de seguretat. El projecte pretenia també la conservació, la realització d'un inventari de totes les peces amb un cert valor artístic, la restauració de les més deteriorades i la difusió d'aquestes tot creant petits espais d'exposició dins de les esglésies.

Aquesta tasca s'ha portat a terme a l'arxiprestat del Ripollès, on es van col·locar tres exposicions permanents, i al Lluçanès, on se'n poden visitar cinc més: l'exposició permanent d'orfebreria religiosa a Santa Maria de Lluçà, Sant Boi de Lluçanès, Prats del Lluçanès, Sant Bartomeu del Grau i Oristà.

Centre d'Art i Natura de la Frau

A la masia de la Frau del Montanyà s'hi troba un jardí de vuit hectàrees amb basses i estanys on Paco Ballesteros¹⁸ està creant un parc temàtic dedicat a les aus autòctones de Catalunya. Paral·lelament, a l'estudi del pintor s'hi exposen un conjunt de pintures sobre aquesta temàtica: oques, gallines, faisans...

F+F Maqueta

En el terme municipal de Balenyà es pot visitar una exposició de peces relacionades amb la circulació tant de ferrocarrils com de tramvies i una maqueta de modelisme ferroviari a escala H0, amb 450 metres quadrats de superfície, 810 metres de vial i 96 canvis de vies i diferents circuits. L'artífex d'aquest projecte ha estat Josep Fuster i Matute que ha comptat amb la col·laboració de l'Associació dels Amics dels FFCC de Barcelona.

Bibliografia

- AJUNTAMENT D'HOSTALETS DE BALENYÀ. *Inauguració de l'Exposició Etnològica Museu Balenyano. X Aniversari 1986-1996. 21 de gener de 1996*. Taradell: Museu Balenyano, 1996.
- ALCALDE, Gabriel; ROIG, Maria Assumpta; MASET, Maria Dolors. *Conservar i gestionar el patrimoni dels museus*. 1a ed. Girona: Universitat de Girona, Servei de Publicacions, 1996.
- ALONSO, Luis. *Museología y museografía*. 2a ed. Barcelona: Ediciones de Serbal, 2001.
- *Introducción a la nueva museología*. 2a ed. Barcelona: Alianza Editorial, 2002.

18. Paco Ballesteros va començar la seva tasca professional fent il·lustracions en publicacions com *La Hoja del Lunes* i *Diario de Levante*. A principis de la dècada de 1960 va iniciar diversos viatges a l'estranger, i es va instal·lar disset anys a Rímmini (Itàlia) i, posteriorment, va anar a viure a Aix-en-Provence, una estada que li permetria conèixer a fons l'impressionisme; durant tres anys va formar part dels restauradors de la casa de Monet a Giverny.

- AMICS DELS MUSEUS D'OSONA. *Els museus d'Osona*. Vic: Eumo Gràfic, 1997.
- BARRI, Maria Josep [et al.]. *Guia dels Museus de Catalunya*. Barcelona: Caixa de Pensions "la Caixa", 1980.
- BOLAÑOS, María. *Historia de los museos en España: memoria, cultura, sociedad*. Gijón: Ediciones Trea, 1997.
- CANALS, Eduard. *Guia Claretiana de la Ciutat de Vic*. Vic: Editorial Claret, 1999.
- COLLELLDEMONT, Josep. *Osona nord*. Girona: Edicions Periòdiques de les Comarques, S.A, 1994.
- FRAGUELL, Rosa; LLUÇÀ, Rafel; RIBAS, Anna. *Nous usos per a antics espais industrials*. Girona: Universitat de Girona, 2003.
- FUENTE, Fèlix de la [et al.]. «Informe sobre los Museos Gallegos: Situación actual y perspectivas». A: *Actas das I Xornadas de Arquivos, Bibliotecas*. A Coruña: Centros de Documentación e Museos de Galicia, 1987.
- *El arte en la piel*. Madrid: Fundación Central Hispano / Museu de l'Art de la Pell, 1998.
- GROS, Miquel dels Sants. *El Museu Episcopal de Vic*. Sabadell: Editorial AUSA, 1991.
- GENERALITAT DE CATALUNYA, DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL, SERVEI DE MUSEUS. *Guia de Museus de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- Guía oficial de Vich y su partido*. Barcelona: Guías Catalonia, 1927.
- LÓPEZ, Alberto; FIERRO, Javier; CAIXAL, Álvaro. «El monumento funerario ibérico de Malla». *Zephyrus* [Salamanca], núm. XLIII (1990), p. 349-362.
- OCAÑA, Maria; TORRENTS, Carme. «Els museus d'Osona en el canvi de segle». A: *Memòria del Congrés de Cultura d'Osona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1998.
- ORDEIG, Ramon. «Museus, col·leccions i exposicions en el Vic del segle XIX». *Ausa* [Vic], núm. 127 (1991), p. 324-329.
- *Orià i la seva història*. Vic: E.H., 1995.
- PASCUAL, Vicenç; RIAL, Ramon. *Museu Episcopal de Vic*. Vic: Eumo Editorial, 1992.
- PLADEVALL, Antoni. *Santa Maria de Lluçà. Antiga canònica agustiniana*. 3a ed. Torelló: Impremta Sellarés, 1997.
- RIVIÈRE, Georges Henri. *La museología*. Madrid: Ediciones Akal, 1993.
- RODÀ, Isabel. «Art romà republicà: el monument funerari de Malla». Suplement a *Jornades Internacionals* (Granollers), 10 p.
- ROSÉS, Carme. «Museu Balmes». *Revista Vic. Programa de la Festa Major* [Vic], (1999), p. 37-43.

SOLÉ, Daniel [et al.]. *Cens de museus dels municipis de Barcelona 1987-1995*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1995.

VERDAGUER, Gerard. *Museu de la torneria de fusta i banya de la Vall del Ges. Projecte museològic*. Torelló: Ajuntament de Torelló, 1998.

VILA, Assumpció; ESTÉVEZ, Jordi; YLL, Riker. «Sis mil·lenaris de dinàmica econòmica abans del Neolític». *Ausa* [Vic], X, 102-104 (1982), p. 55-60.

VILARRUBIAS, Josep. *Guia del Museu Claretjà*. Vic: Misioneros Claretianos.